

ЦИГАНЕНКО

Лілія Федорівна,

кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри української історії
та етнополітики Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

**НЕВІДОМІ ПОСТАТІ БЕССАРАБІЇ:
ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ НАВРОЦЬКИЙ**

У статті розглядаються основні етапи життя та діяльності громадського діяча Бессарабії, предводителя дворянства Акерманського повіту В.Г. Навроцького.

В статье рассматриваются основные этапы жизни и деятельности общественного деятеля Бессарабии, предводителя дворянства Акерманского уезда В.Г. Навроцкого.

The article investigates the main periods in the life and activity of social statesman of Bessarabia, the leader of the nobility in the Akerman region V.G. Navrozko.

Історія людства складається з історії окремих народів і держав, які в свою чергу базуються на історії конкретних родів, конкретних осіб. Лише через дослідження становлення і внеску представників тієї чи іншої родини в соціально-економічний, політичний та культурний розвиток регіону, можливе дійсне розуміння його історії та перспективи майбутнього розвитку.

Історична наука тривалий час досить неуважно відносилася до історії окремих родин, кращих представників нашої національної еліти. Хоча останнім часом з'явилася низка робіт, автори яких намагаються висвітлити ці «білі плями». Сучасна історична наука все більше звертається до методів біографістики, генеалогії, просопографії. В 90-х рр. ХХ ст. з'явилися праці, присвячені більш детальному аналізу життя та діяльності як добре відомих осіб, так і тих, хто залишився поза увагою дослідників.

Увагу українських науковців привернули до себе постаті П. Текелії [1], С. Василевського [2], Н. Величкова [3], дворянські родини Штігліців [4],

Попових [5], Фальц-Фейнів [6]. На початку ХХІ ст. побачила світ книга В. Романюка та Л. Єршова, присвячена Олександру Стурдзі – таємному раднику, письменнику-теологу, політичному та громадському діячу першої половини ХІХ ст. [7].

Однак досі значне коло видатних громадських діячів краю залишаються невідомими широкому загалу читачів. Автор статті спробує хоча б трішечки «розігнати темряву» по відношенню до дворян Бессарабії – дійсно видатних представників бессарабської землі, які залишили вагомий внесок у розвиток та процвітання цього краю.

Взагалі дворянський стан відрізнявся від решти населення Росії. Дворяни виділялися своєю освітою, вихованням, одягом, добробутом, кодексом дворянської моралі. Але головною відмінною рисою шляхетного стану від інших категорій населення була діяльність – служба при владі й на благо влади. Майже з перших років існування бессарабського дворянського товариства в ньому почала складатися своя еліта. Серед найвідоміших представників бессарабського дворянства ми зустрічаємо прізвища Крупенських, Катаржи, Доничів, Фальшів, Кантакузиних, Волконських та ін. Більшість названих прізвищ більш-менш відомі читацькому загалу, однак серед діячів краю є й незаслуговано забуті імена.

У фондах комунальної установи «Ізмаїльський архів», зберігається багато документів та матеріалів, які ще ніколи не використовувалися дослідниками, і дають нам змогу розповісти про окремих діячів краю. При підготовці статті були використані невідомі документи з фонду 770 «Акерманського повітового предводителя дворянства», що дозволили автору скласти й описати загальні віхи життєвого шляху Василя Григоровича Навроцького – дійсного статського радника, почесного мирового судді, Акерманського повітового предводителя дворянства.

Родина спадкових дворян Навроцьких була родом з Подільської губернії [8, арк. 5–5 зв.]. Наприкінці 40-х років ХІХ ст. Григорій Якович Навроцький разом із родиною переїхав до Аккерманського повіту Бессарабської губернії. В

родині було дві доньки та три сини [9, арк. 11–12]. Молодший – Олександр Григорович, 1867 року народження, закінчив повний курс наук у Київському університеті Св. Володимира і отримав диплом другого ступеня юридичного факультету. Наприкінці XIX ст. працював дільничним мировим суддею у Литчинському окрузі Подільської губернії.

Життя та кар'єра старших братів Навроцьких були пов'язані з Бессарабією. Середній – Микола Григорович, народився у 1843 році, свого часу закінчив Харківський університет, згодом отримав чин статського радника. У 80-ті рр. XIX ст. займав посаду почесного мирового судді Аккерманської управи. Володів близько 2 тисячами десятинами землі: 1 520 десятин у Акерманському повіті та 740 десятин – у Подільській губернії. Помер у 1898 р.

Найбільш відомим у Бессарабії з братів Навроцьких був старший – Василь Григорович, який народився у 1839 році. Навчався він у Кишинівській чоловічій гімназії. Вищу освіту здобув у Харківському університеті.

Державну службу Василь Григорович розпочав досить рано – ще у вісімнадцять років. На дворянських зборах, що відбулися у січні 1857 р., його було обрано на посаду попечителя хлібними земськими запасними магазинами Акерманського повіту, і за наказом Бессарабського обласного правління від 8.03.1857 р. № 2114 В. Навроцький приступив до виконання обов'язків [10, арк. 3].

Наказом Сенату по департаменту Герольдії від 20.08.1862 р., за № 263 В.Г. Навроцький отримав свій перший класний чин – колезького регістратора, далі у 1864 р. чин губерньського секретаря (Наказ від 14.10.1864 р. № 237), у 1866 р. – чин колезького секретаря (Наказ Сенату по департаменту герольдії від 22 грудня 1866 р., за № 7660), а у 1869 р. йому було надано чин титулярного радника (наказ департаменту Герольдії від 17.06.1869 р., № 88) [11, арк. 3–8 зв.]. Ще декілька разів Василь Григорович отримував підвищення по чинах (1872 р. – колезький асесор, 1876 р. – надвірний радник, 1886 р. – статський радник, 1901 р. – дійсний статський радник).

Зі створенням у Бессарабії земських установ у жовтні 1869 р. В.Г. Навроцький переключається на громадську службу, і в цьому ж році на Акерманських повітових зборах по виборам до земств, його було обрано почесним мировим суддею на трирічний термін. Цю посаду В.Г. Навроцький буде обіймати ще неодноразово. Взагалі, з 1875 по 1899 роки, його обирали почесним мировим суддею Акерманського судового мирового округу ще вісім разів.

Наступним кроком у кар'єрі В.Г. Навроцького було його обрання у 1884 р. головою Аккерманської повітової земської управи. Ці обов'язки Василь Григорович виконував протягом 12 років, до 1896 р. За пропозицією Бессарабського губернатора у 1895 р., у зв'язку із хворобою І.С. Іванова – повітового предводителя дворянства, В.Г. Навроцького було спочатку призначено на цю посаду, а у січні 1899 р. на загальних зборах Аккерманського дворянства обрано повітовим предводителем дворянства, обов'язки якого він виконував до 1904 р. [12, арк. 29–29 зв., 49 зв., 70, 129, 133].

У першу чергу предводитель був посередником між владою та місцевими дворянами. Він виступав як розпорядник громадських та «дворянських» грошей, головував на дворянських зібраннях та виборах, контролював ведення дворянської родовідної книги. Повітовий предводитель дворянства відповідав за організацію поставок провіанту для військ, забезпечував участь представників дворянства у роботі судів. За його участю відбувалося висування кандидатів на посади земських дільничних начальників, повітових справників, судів, засідателів від дворян.

Діяльність Василя Григоровича не обмежувалася лише державною службою. В різні часи він виконував обов'язки голови Аккерманського з'їзду мирових суддів, почесного члену Бессарабського губернського комітету опікування дитячими притулками. За свою наполегливу роботу на користь держави 24.04.1888 р. Василя Навроцького було нагороджено орденом Св. Станіслава II ступеня [13, арк. 8].

Займаючи посаду голови повітової земської управи в той же час В.Г. Навроцький виконував водночас обов'язки голови Акерманського повітового присутствія з військової повинності, а також члена Акерманського повітового по селянським справам піклувального комітету (з 16.10.1889 р.), приймав участь у багатьох його засіданнях у якості голови [14, арк. 11–12]. Під особистим наглядом предводителя знаходилась справа освіти в краї. Василь Григорович інспектував училища і школи, вирішував питання матеріального оснащення класів, за рахунок повітового бюджету здійснював грошову допомогу вчителям. Він особисто приймав участь в якості голови у комісіях з випускних іспитів у сільських школах повіту, які як правило проходили з 16 квітня по 25 травня кожного року.

За сприяння Акерманському відділенню Кишинівської єпархіальної повітової училищної ради, членом якої був В.Г. Навроцький, його було нагороджено особливим подарунком від Синоду – інкрустованим виданням Біблії із особистими підписом від голови вищої церковної установи Російської імперії. Пізніше, 30.08.1893 р., російський уряд оцінюючи службу В.Навроцького, нагородив його орденом Св. Ганни II ступеня.

Крім вище названих посад та нагород, за ретельну й наполегливу службу Василя Григоровича було включено до складу делегацій, які були представлені царю. Вперше це відбулося 20.01.1882 р., коли у складі делегації від Аккерманської міської думи, В.Навроцький приймав участь у покладанні вінків на могилу імператора Олександра II та врученні “всеподданнейшого адреса” імператору Олександру III [15, арк. 25]. Вдруге зустріч із царем відбулася більше ніж через десять років – від Бессарабського губернського земства 17.03.1896 р. для вручення хліба-солі та почесного адреса від земства із вираженням вірнопідданських почуттів на честь одруження імператора Миколи Олександровича та імператриці Олександри Федорівни. За участь у цих заходах 5.10.1897 р. Василя Григоровича було нагороджено пам'ятною срібною медаллю.

На кінець XIX ст. припадає загальноросійський перепис населення, у проведенні якого найактивнішу участь приймали практично всі дворяни імперії. Не залишилися осторонь й дворянство Бессарабії. Василь Григорович, як повітовий предводитель дворянства, особисто відповідав за проведення цієї роботи. За наказом імператора, «за труды по первой Всероссийской переписи населения 1897 г.» В.Г. Навроцького було нагороджено темно-бронзовою медаллю, для носіння на грудях, на стрічці з державних кольорів.

Активну участь предводитель повітового дворянства брав й у благодійних справах. У матеріалах архіву зберігаються чисельні свідчення про надання грошової допомоги саме з боку Василя Навроцького на потреби навчальних закладів, лікарень, в'язниць. З особливою уважністю він ставився до співпраці із товариством Червоного Хреста. Зберігся лист від Аккерманського місцевого комітету Російського товариства Червоного Хреста, датований 12 грудня 1903 р., в якому Василю Григоровичу висловлюється щира подяка за чуйність в справі допомоги ближньому.

За ретельну та непорочну службу у продовж 35 років у класних чинах наказом царя від 22.09.1897 р. В.Г. Навроцького було нагороджено орденом Св. рівноапостольного князя Володимира IV ступеня [16, арк. 81]. У 1902 р., за представленням Бессарабського губернатора, Аккерманського повітового предводителя дворянства В.Навроцького було нагороджено знаком відміни за 40-річну ретельну й непорочну службу. Всі свої чини та звання Василь Григорович отримав на державній та адміністративній службі. Як було зазначено у його особовій справі – у військових походах участі не приймав.

Під особистим контролем повітового предводителя дворянства на початку XX ст. знаходилася й система медичного обслуговування в краї. У фондах комунальної установи «Ізмаїльський архів» зберігається цікавий лист голови Аккерманської повітової земської управи, датований 24 грудня 1903 р., за № 10921 до повітового предводителя дворянства В. Навроцького, в якому йдеться мова про стан медичної допомоги у повіті. Цікаво, що при загальноросійській нестачі лікарів у інших повітах імперії, депутати

Аккерманського земського повітового зібрання констатують, що у повіті немає нестачі у фельдшерах і акушерках. Як вказується у листі: «На службу до Аккерманського земства більшість фельдшериць-акушерок запрошується з числа осіб, які закінчили курси Кишинівської жіночої школи фельдшериць – повивальних бабок. Цей заклад повністю задовольняє земські потреби у лікарях» [17, арк. 9]. Єдина проблема, на яку депутати земських зборів рекомендують звернути увагу повітовому предводителю дворянства – це підготовка фельдшериць, які пройшли спеціальну підготовку по лікуванню сифілісу, хвороб шкіри та гінекології, тому що для мешканців повіту лікування цих хвороб є досить актуальною проблемою.

Цікаво, що не дивлячись на складність та відповідальність роботи, яку виконував предводитель, ніякого зарплатні дворянин не отримував. Дворянське товариство вважало, що їх обранець – людина досить заможна й на життя йому заробляти не потрібно. Своєрідною «платою» за негаразди і труднощі у роботі предводителя був престиж, видатне положення у суспільстві, кар'єрний успіх. Держава надавала предводителям чини й ордени. До речі, чин Василя Навроцького – дійсний статський радник у табелі про ранги відповідав армійському чину генерал-майора й при виході на пенсію передбачав державне матеріальне утримання. Оцінюючи майновий стан Василя Григоровича Навроцького ми можемо зазначити, що він був типовим представником дворянського стану. У Бессарабській губернії Аккерманському повіті йому належало 1612 десятин землі, в у Бендерському повіті його земельна ділянка досягала 1212 десятин [18, арк. 22]. Окрім того у місті Аккермані у В. Навроцького був у власності кам'яний дім та три плантації винограду.

Особисте життя Василя Навроцького склалося не дуже вдало. Після нетривалого шлюбу він розлучився з дружиною й до кінця життя так і не знайшов собі супутницю. В шлюбі у В. Навроцького було двоє доньок – Марія (29.09.1876 р.н.) та Аделаїда (13.02.1878 р.н.). Не дивлячись на те, що визнання Навроцьких у дворянському статусі відбулося ще на початку 50-х рр. XIX ст., рід Василя Григоровича було внесено у першу частину дворянської родовідної

книги Бессарабської губернії та затверджено у цьому статусі лише на початку ХХ ст. У листі Бессарабського предводителя дворянства О. Крупенського від 25 липня 1903 р. за № 335 повідомляється, що губернські дворянські збори своєю постановою від 18.07.1903 р. зарахували до дворянського роду Навроцьких дітей Василя Григоровича та Олександра Григоровича. Цікаво: депутатське зібрання повідомляло Навроцьким, що відповідні свідоцтва вони зможуть отримати лише після сплати до губернської дворянської каси 100 крб. Остаточне затвердження представників родини Навроцьких у дворянському статусі відбулося наказом по департаменту герольдії Сенату 20.05.1905 р. (№1373).

Висновок. Бессарабія виростила, виховала й представила суспільству цілу плеяду особистостей, які отримали визнання далеко за межами краю. Серед них – відомі міністри, губернатори, дипломати, політики і вчені. Однак є серед них і ті, хто ще чекає на визнання. Історична доля дворянства гідна і роздумів, і аналізу, а саме головне – об'єктивних оцінок.

Список використаної літератури

1. *Дивний І.* Українська доля генерала Текелія / І. Дивний // Укр. іст. журн. – 1997. – № 1/2. – С. 114–121.
2. *Бачинська О.* Польський шляхтич на чолі козацького війська : Станіслав Тимофійович Василевський і дунайські козаки / Олена Бачинська // Поляки на півдні України : історія і сучасність : у 2 т. Вип. 4. – Жашків ; К. ; Миколаїв : Вид-во Миколаївського держ. гуманітар. ун-ту ім. П. Могили, 2008. – Т. 1. – С. 93–99. – (Сер. «Україна : історія і сучасність»).
3. *Мільчев В. І.* Нікола Велічков – представник дворянства болгарського походження на Півдні України у ХVIII ст. / В. І. Мільчев // Південна Україна ХVIII – ХІХ ст. : записки наук.-дослід. лабораторії історії Південної України Запорізького держ. ун-ту. – 1999. – № 4(5). – С. 237–240.
4. *Лизунов П. В.* Штиглицы – «некоронованые короли» российских финансов / Павел Владимирович Лизунов // Вопросы истории. – 1999. – № 10. – С. 35–51.
5. *Стойчев В. М.* Історія дворянського роду Попових / В. М. Стойчев, І. М. Стойчева // Південна Україна ХVIII – ХІХ ст. : записки наук.-дослід. лабораторії історії Південної України Запорізького держ. ун-ту. – 2000. – № 5. – С. 94–119.

6. *Данилевич Н.* Барон Фальц-Фейн. Жизнь русского аристократа / Надежда Данилевич. – М. : Изобразительное искусство, 2000. – 232 с.

7. *Романюк В. П.* Быть, а не казаться: Александр Стурдза и его время / Владимир Романюк, Леонид Ершов. – К. : Автограф, 2004. – 296 с.

8. *Комунальна установа Ізмаїльський архів (далі КУІА).* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 4 : Переписка с уездными полицейскими управлениями о составлении списка лиц, которые имеют право быть присяжными заседателями и списков присяжных заседателей уезда (13 мая 1896 – 1 декабря 1906 гг.). – Арк. 1–161.

9. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 3 : Список почетных мировых судей уезда и переписка с председателем Кишиневского окружного суда про их утверждение (22 мая 1896 – 30 октября 1900 гг.). – Арк. 1–32.

10. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 6 : Статистические ведомости о количестве земли за 1897 г. и ведомости о потомственных дворянах, их имуществе, о составе уездных дворянских собраний за 1872 – 1896 гг. (16 января 1898 – 4 ноября 1898 гг.). – Арк. 1–159.

11. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 13: Формулярный список о службе уездного предводителя дворянства Навроцкого В.Г. (1901 – 19 июля 1902 гг.). – Арк. 1–13.

12. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 15: Переписка с Бессарабским губернским предводителем дворянства о выдаче удостоверений, о приеме дворян и оказании им помощи (8 января – 24 ноября 1902 гг.). – Арк. 1–148.

13. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 13: Формулярный список о службе уездного предводителя дворянства Навроцкого В.Г. (1901 – 19 июля 1902 гг.). – Арк. 1–13.

14. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 15: Переписка с Бессарабским губернским предводителем дворянства о выдаче удостоверений, о приеме дворян и оказании им помощи (8 января – 24 ноября 1902 гг.). – Арк. 1–148.

15. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 17: Переписка с Бессарабским губернатором и уездной земской управой о назначении на работу служащих, о создании уездной комиссии для рассмотрения дел об осушительных и оросительных предприятиях (16 декабря 1903 – 15 декабря 1904 гг.). – Арк. 1–269.

16. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 18: Переписка с Бессарабским губернатором о назначении и увольнении чиновников, о злоупотреблениях земских начальников, о назначении опекунов на имущество умерших дворян (29 января – 25 ноября 1903 г.). – Арк. 1–187.

17. *КУІА.* – Ф. 770. – Оп. 1. – Спр. 4: Переписка с уездными полицейскими управлениями о составлении списка лиц, которые имеют право быть присяжными заседателями и списков присяжных заседателей уезда (13 мая 1896 – 1 декабря 1906 гг.). – Арк. 1–161.

18. *КУІА.* – Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 301: Ведомости про количество земли и лесов в Акерманском уезде, которые подлежат обложению земскими налогами, с указанием помещичьих, монастырских, государственных земель в составе волостей, округов, сел, посадов за 1870 г. – Арк. 1–64.